

Hüseyn Kürdoğlunun lirikasında insan və təbiət

Hicran Nəsimova

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu
E-mail: hijran.nasibova@gmail.com
ORCID: [org/0009-0008-1460-6915](https://orcid.org/0009-0008-1460-6915)

Annotasiya. Məqalədə tanınmış Azərbaycan şairi Hüseyn Kürdoğlunun lirikasında insan və təbiətin vəhdəti məsələsi araşdırılır. Təqdim edilən şeir nümunələri əsasında şairin həyata estetik baxışı səciyyələndirilir. Qeyd olunur ki, şairin poeziyasında insan konsepsiyasının dərki lirik məninin təbiətə münasibəti ilə bağlıdır. H.Kürdoğlunun şeirlərində vətənin təbiəti tarixi, sosial və milli yaddaş, milli əxlaq motivlərini əks etdirir. Şairin bütün yaradıcılığı insan övladının təbiətlə vəhdətdə olduğunun fəlsəfəsidir. Onun lirikasında təbiət – hər dağ, qayas, çöl, düz, çiçəyi və s. canlı-cansız hər şeyi ilə vətənin özüdür. Bütün gözəllikləri, əzəməti ilə vətənin təbiəti şairin lirik “mən”inin fəxarət, güvənc mənbəyidir. Hüseyn Kürdoğlu lirikasının ana xəttini bu böyük sevgi və vətənə məhəbbət təşkil edir.

Açar sözlər: Hüseyn Kürdoğlu, lirika, insan, təbiət, vətən

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 04.03.2026; qəbul edilib – 17.03.2026

Human and nature in the lyrics of Huseyn Kurdoglu

Hijran Nasibova

Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor
Institute of Literature named after Nizami Ganjavi of ANAS
E-mail: hijran.nasibova@gmail.com
ORCID: [org/0009-0008-1460-6915](https://orcid.org/0009-0008-1460-6915)

Abstract. The article explores the issue of the unity of human and nature in the lyrics of the prominent Azerbaijani poet Huseyn Kurdoglu. Based on the presented poetic examples, the poet's aesthetic outlook on life is characterized. It is noted that the understanding of the human concept in his poetry is connected with the lyrical self's relation to nature. In Huseyn Kurdoglu's poems, the homeland's nature reflects historical, social, and national memory, as well as moral motives. The poet's entire creative work is a philosophy of human existence in harmony with nature. In his lyrics, nature – with its mountains, rocks, fields, plains, flowers, and all living and non-living elements – is the embodiment of the homeland itself. With all its beauty and grandeur, the homeland's nature becomes a source of pride and confidence for the lyrical self. This profound love and devotion to the homeland form the main line of Huseyn Kurdoglu's lyrics.

Keywords: Huseyn Kurdoglu, lyrics, human, nature, homeland

Article history: received – 04.03.2026; accepted – 17.03.2026

Giriş / Introduction

Azərbaycan poeziyasında təbiət konsepsiyası insan konsepsiyası ilə ayrılmaz surətdə bağlıdır. Belə ki, təbiəti və cəmiyyəti dərk etmək insanı öyrənmək, insanı öyrənmək isə təbiəti və cəmiyyəti dərk etmək üçün mühüm şərtidir. İnsan həm təbiətə, həm cəmiyyətə məxsus olan ictimai varlıqdır. Təbiətin insani mahiyyəti yalnız cəmiyyətdə özünü ifadə edir, belə ki, yalnız müəyyən bir cəmiyyətdə təbiət insan üçün zəncirvari həlqə ilə əlaqə yaradır, insanı insanla, onun məişətini, həyatını özgələri ilə bağlayır, birləşdirir. İnsanın təbiət qüvvələri ilə qarşılıqlı əlaqəsi, həyatını təmin etmək üçün axtarışları, ictimai şəraitdə öz varlığını dərk etməsi, gözəlliyi dərk etməsi, həyata estetik baxışdan yanaşması kimi xüsusiyyətləri təbiətə xüsusi münasibətlərinin əsasını təşkil edir.

Bizim lirikada insan konsepsiyasının dərkində təbiətin tərənnümünün xüsusi yer tutması tarixi geneseoloji köklərə bağlıdır və Azərbaycan poeziyasının bu qəbildən olan poetik nümunələrində təbiətin tərənnümü tarixi, sosial və milli yaddaş motivlərini əks etdirir, bununla bərabər, ekoloji böhran və ondan irəli gələn mənəvi psixoloji nəticələrin izahı üçün də əsas verə bilər.

Əsas hissə / Main part

Poeziyamızın təbiət mövzusunda ən gözəl nümunələrini yaradan şairlərdən biri Hüseyn Kürdoğludur. Onun bütün yaradıcılığı insan övladının təbiətlə vəhdətdə varlığının fəlsəfidir. İstər peyzaj, istərsə də klassik irsdən süzülüb şeiriyyətə dönən vərəsəlik təqdimatındakı simvollar, folklorda, yaddaşlarda yaşanan fəxarət, güvənc mənbəyi olan vətənin təbiəti Hüseyn Kürdoğlunun poeziyasının ana xəttini təşkil edir.

*Yadımdan çıxarmı yaşılları,
Ayağım yer tutmuş o dağlar üstə.
Bir gözəl ovcunda su verib mənə,
Alışıb yanıbmışam bulaqlar üstə. [1, s.24]*

Yaşıl güneylər, dağlar, bulaqlar vətənin, doğma yurdun peyzajı sözlərlə rənglənilib təsvir ediləndə, təbiətin özü qədər bakirə bir sevginin vəhdəti yurdun doğma, insan qəlbinə munis ülfəti lirik qəhrəmanın dili ilə belə poetikləşir.

*Qoy dolanım bu dağların başına,
Quzey mənim, bulaq mənim, çay mənim.
Doğru sözün, düz ilqarın şahidi,
Bulaq mənim, ulduz mənim, ay mənim. [1, s.181]*

Tanrının lütfü olan gözəlliklərin – dağların, bulaqların, çayların sahibi insan övladı qəlbən bağlı olduğu, dəyərini bildiyi bu vətən adlı cənnətin başına dolanan bir aşiq kimi buludları, ayı, ulduzu doğru sözünə, düz ilqarına şahid bilir:

*Gülüşi var çiçəklərin üzündə,
Yerişi var maralların izində
Sınəsində, dodağında, gözündə
Baxış mənim, sovgat mənim, pay mənim. [1, s.181]*

Folklardan gələn bənzətmələrin, təqdimat tərzinin poetik ifadəsində çiçəklərin gülümsəməsinə bənzər gülüşün, maral, ceyran yerisinə oxşar tənəsüblərin insan üçün ülviliklərin təbiətlə qarşılaşdırılması gözəllik haqqında təsəvvürlərin lirik nidasıdır.

Hüseyn Kürdoğlu lirikasında bəşəri dəyərlərin mənalandırılması, insanın özünü tanıması, özünə qayıtması, kökləri ilə vəhdətini hiss etməsi daha humanist ideyalara sahiblənməsini təmin edir.

*Füzuli naləsi, Vaqif səsiyəm,
O yanıq Kərəmin od nəfəsiyəm.
Mən həyat eşqinin bir qətrəsiyəm,
Qətrədə nə günah, ümman xəstədir.*

*...Qoy vətən sınısın hünərdə məni,
Möhtac eyləməsin namərdə məni.
Zaman yoluxdurdu bu dərdə məni,
Vədəsiz gəlmişəm, zaman xəstədir. [1, s.124]*

“Yağılar od vurur vətən mülkünə”, – deyər fəryad edən şairin ömrünün sonlarında “Xalqım çıxacaq mı bir yaxşı günə” nisgili ağırlı ifadələrdə öz əksini tapır. Vətənin hər daşını əzizləyib, dağlarını, düzlərini canlandırır dindirən şair üçün torpaq itkisi ruhunun məhvinə bərabər idi.

*Ana deyib baş qoymuşam dizinə,
And içmişəm ocağına, közünə.
Odlar yurdu bir tükənməz xəzinə,
Sən onun bir dürdanəsi, Qarabağ! [1, s.271]*

Şairin sevə-sevə vəsf etdiyi yurdunun yağılar tapdığı qalmasına dözməyi, ağrı-acısına tab gətirməyi müşkül idi, bu dərd onu aparacaqdı...

*Möhlət ver, ey Tanrı, möhlət ver bir az,
Laçın azad olsun, ölüm Laçında.
Öpüm torpağını ölümdən əvvəl,
Bir dinə-imana gəlirəm Laçında! [1, s.435]*

Vətənin özünə – gözəlliyinə, müqəddəsliyinə böyük sevgi ilə tutunan şair ruhu onun məhrumiyyət ağrılarını Araz çayına müraciətlə yüzlərlə misrada ifadə etmişdir. Yaşar Qarayev 1985-ci ildə şairin dördlüklərindən bəhs edərkən yazmışdı: “Tarixi nisgilin və ictimai kədərin mübarizə ehtirası ilə vəhdəti Cənubla bağlı mövzulara münasibətdə özünü xüsusilə qabarıq göstərir; ittihamla giley, faciə ilə lirika, şir nəbəsi ilə durna səsi Arazdan yayılan qıjıltıda birləşir və ayrılır. Belə poetik bölgünü – Arazın səsinə verilən Durna və Şir təsnifini bu qədər aydınlıqda biz ilk dəfədir ki, görürük” [1, s.611]:

*Arazın laylaları həm şirindir, həm acı,
Arazın şir nəbəsi, bir də durna səsi var.*

Xalqın “Araz dərdi” H.Kürdoğlunun lirikasında “Vətən dərdi” böyüklüyündə ağırlı bir yükdür və özünün dediyi kimi, “Vətən dərdi sönməz olur”:

*Basdırma, torpaq yanmasın,
Oğlum, axıt çaya məni.
Vətən dərdi sönməz olur,
Aparsın dəryaya məni...
...Dustağ yurdun adı qaldı,
Naləsi, fəryadı qaldı.
Sinəmi göynədən dağım
Döndərdi bir yaya məni...
...Kürdoğlunun çaldığı saz
Həm Kür oldu, həm də Araz... [1, s.439]*

Hüseyn Kürdoğlu kimi vətən torpaqlarının – vətənin azadlığına təşnə, sevgi dolu şair ruhlarının bu dünyadan nigaran köçmələrinə min heyif... İndi Qarabağın azadlığını, çiçəklənməsini, cənnətə dönüşünü görə bilmədilər (ruhları şad olsun, həsrətlə köçən şairlərimizin – Qasım Qasımzadə, Arif Abdullazadə, Cabir Novruz və b.). Lakin onların böyük eşqinin nəğmələri ilə böyüyən vətən övladları vətəni sevməyi, onun azadlığı yolunda canından keçməyi, vətənsiz yaşamağın ölümdən betər utanc və əzab olduğunu 44 günlük Qarabağ savaşında misli görünməmiş, tarixlərə dərs olaraq göstərdilər. Hüseyn Kürdoğlu bu xalqın ruhuna işləmiş əxlaq, namus borcunu misra-misra ağırlarından keçirib övladlarımıza ötürən şairlərimizdənədir. Çünki onun poetik dünyasının xəritəsindəki zirvələr, düzlər, çaylar, bulaqlar, qayalar gözəllik, əxlaq, namus, qeyrət, ad-san meyarlarıdır. “Qaya Koroğlu” şeirində yenilməzlik, güc-qüvvət, igidlik, vüqar rəmzi olan qaya ilə söhbətində olduğu kimi:

*Bir nərə çək uca dağlar başından,
Dəlilərin yetsin haya, Koroğlu!
Uçub gəlsin kişnərtili Qıratın
Əzəlkitək atlan, ayə Koroğlu!
Açılmayıb hələ bir çox düyünlər,
Göz aldadır sözdən-dildən yeyinlər.
Çanağında qurd qaynaşan beyinlər
Yuyularmı tutsaq çaya, Koroğlu? [1, s.315]*

Zəmanənin naqisliklərindən üzünü igid babaların qəhrəmanlıq adlarına tutan şair, Koroğlu adına – kişilik, mərdlik adına müraciət edir: “Girərmisən bu qovğaya?” – deyir. Zəmanənin bələblərinə qarşı dirənən güc-cəsarət umduğu keçmiş mərd əcdadlarımıza dönür:

*Söz deyirəm, cavabın yox sözümə,
Lal qocasan, göz dikirsən üzümə.
Görüşümüz qüvvət verdi dizimə,
Diləklərin getməz zaya, Koroğlu. [1, s.315]*

Əsrlərin o tayından olsa da, dinməz “baxışların” özü belə, onların adları belə, nəsilələrin dizinə qüvvət, arzularına işıqdır”, – deyir şair.

*Nakam Qurbanidən bir söz aç bizə,
Düşmüşən nəğmətək dilə, bənövşə.
Araz nisgili var baxışlarında,
Boynu bükük qalıb hələ, bənövşə! [1, s.295]*

Aşıq Alıdan bu yana Nüsrət Kəsəmənliyədək lirikanın həsrət, qəm, nisgil simvolu kimi müraciət olunan, əzizlənen bənövşə obrazında H.Kürdoğlu qələmində Araz – ayrılıq nisgilli baxışları, vətənin həsrət dərdi ifadə edilir.

Yaşar Qarayev “Kəpəz bənövşəsi”ni səciyyələndirərkən qeyd edirdi ki, bu şeir bizim təbiətimizdən çox, tariximizin, keçmişimizin səhifələrini “oxuyur”. Bu şeirdə Göygöl – saflığın, Kəpəz – ucalığın, Xəzər – böyüklüyün əxlaqi göstəriciləri kimi təqdim olunur.

“Mollu kəndi, Giləxala, Həkəri çayı”, “Bənövşə”, “Yaylaq lövhəsi”, “Bulaq”, “Çiçək vaxtı”, “Ocaq daşları”, “Durnalar”, “Yaz yağışı”, “Bahar nəğməsi”, “Ağdabanda qonağam”, “Qarabağ”, “Dağlar gözəli” və s. yüzlərlə lirik parçalarında şair nəinki vətənin gözəlliklərini, coğrafiyasını, tarixini, eləcə də bu təbiətin insanının əxlaqını – sevgisini, nifrətini, qürurunu, namusunu, fəxrini, şükranlığını sözlərlə gələcəyə ötürür və o misralarda xalqın əxlaqi vərəsəliyinin məsul yükü vardır. Təbiətin var olan hər hansı varlığına üz tutsa, diləyində, istəyində, hətta dərdləşməsində belə, ruhunun onlarla harmoniyası duyulur.

*Şeirimdən hər yanda min soraq olsun,
Ellərin yanında üzüm ağ olsun.
Qoy ürək sinəmdə bir bulaq olsun,
Axıb tükənməsin sözün, ey bulaq!* [4, s.251]

Bu lirik mənin təbiətin bir parçası kimi özünü poetik təqdimi zamanı insanın varlığında baş qaldıracaq əxlaqi formalaşmada vətən təbiətinin əxz elədiyi dəyərlər duyulur: insanın üzüağ olması üçün onun qəlbi də, ruhu da dağlardan sızıb gələn saf, şəffaf bulaq suyu kimi olmalıdır. Bu da o təbiətin insan təbiətinə keçidini, onunla iç-içə olmasını əsaslandırır və təbiətlə insan ruhunun vəhdətindən doğur. Günay Qarayeva “Vətəndə vətən gəzən şair” məqaləsində yazır ki, Hüseyn Kürdoğlunun lirikasında həm də “bu mənzərə obrazlılığı bədii təsvir vasitələri ilə yaranır. Təbiətə, gözəlliyə hədsiz məhəbbət və dilin leksikonuna, onun söz, məna rənglərinə poeziya çaları vermək həm xoş təsir yaradır, həm də təbiətin hamı tərəfindən duyulan məqamına qeyri-adilik verir” [5, s.447].

*Ruhum, canım dağların
Adım-sanım dağların
Qanıqmış qurduna da
Qaynar qanım dağların.* [3, s.430]

Adı-sanı, ruhu, varlığı dağlarda var olan dağlar oğlunun poetik obrazı, hətta onun qurdu ilə bir fonda çəkilməmiş mükəmməl tabloda əks olunur. Yurdun gözəllikləri, xüsusən də dağlarından, bulaqlarından ruhuna yansımış sonsuz sevginin nidalarıdır Hüseyn Kürdoğlunun lirikası.

*Yaralandı qaya, yaralandı daş,
Top dəydi, daşından aralandı daş.
Qəlbimi dəyişdim səbir daşına,
Çəkdi vətən dərdi, paralandı daş.* [3, s.440]

Vətən torpaqlarının itkisi, daşına-daşına dəyən yaraların daş ağrısına parçalanan daş səbir şairin poetik təqdimatında belə nidalanır. Müqəddəs gözəlliklərin, təbiətli, insanlı, sevgi dolu həyatının varlığı üçün, hətta daş olmağı seçən şair yazırdı:

*Dağ-dərə çiçək qoxusun,
Qızlar gül tacı toxusun.
Ay Allah, daş eylə məni,
Çiyində kəklik oxusun.* [3, s.441]

Bu fədakarlıq ruhu doğma yurd, doğma təbiət insanlığın əziz, məhrəm olan sevgisindən – Vətən sevgisindən qidalanır. Ona görədir ki, şair “Qoy dönüm, dolanım bu dağların başına”, – deyərək, vətənin ağrı-acısını, qada-bəlasını onun başına dolanaraq içinə çəkir (əskilərdə övladı ağır xəstə olan analar onun yatağı ətrafında dolanar: “sənə gələn mənə gəlsin”, – deyərək balasının qada-bəlasını alardılar).

Filologiya elmləri doktoru Elnarə Akimova “Ömür keçsə də” məqaləsində yazır: “Hüseyn Kürdoğlunun poetik-bədii təfəkkürü dil materialı, bədii təsvir və ifadələr sistemi ilə çox əskiləri nişan verir. Hisslərin təbii axarına, vəznin və ritmin musiqiliyinə tabe tutulan bu şeirlər yaddaşa qayıdışın bütün kodlarını, təbiətlə doğmalığın bütün nişanələrini daşıyır özündə..., milli koloritin gücü tək təbiətlə, torpaqla deyil, həm də yaddaşa təmasın coşqusu kimi mənalanır” [5, s.349].

Nəticə / Conclusion

Hüseyn Kürdoğlu lirikasının ana xəttini cızan insan və təbiət humanist, sevgi dolu, müqəddəs bir məhəbbətdən keçir. Bu məhəbbət insan oğlunun təbiətlə vəhdətdə olduğunun fəlsəfəsidir. Xalqın köklərindən gələn vərəsəlik ruhudur, yaddaşlarda ötürülən fəxarət, güvənc mənbəyidir. Təbiət xalığın insan övladına lütfi-əmanətidir. İnsan təbiətlə var olur, təbiətsiz məhvə məhkumdur. Bu, həm mənən, ruhən, həm də fiziki olaraq belədir. Şair bunu duyğu dolu misralarda daha təsirli bədii dillə ifadə edir.

Ədəbiyyat / References

1. Kürdoğlu Hüseyn. Seçilmiş əsərləri, 2 cildə, I c. Bakı, "Sabah", 2001, 450 s.
2. Kürdoğlu Hüseyn. Seçilmiş əsərləri, 2 cildə, II c. Bakı, "Sabah", 2011, 505 s.
3. Kürdoğlu Hüseyn. Yurduma qurbandı sözüm. Bakı, "Sabah", 2005, 507 s.
4. Qarayev Yaşar. Seçilmiş əsərləri, 5 cildə, III c. Bakı, "Elm", 2015, 907 s.
5. Silinməz sözdən izim. Hüseyn Kürdoğlu – 90. Bakı, "Elm", 2024, 631 s..